

ALEXANDRU DUILIU ZAMFIRESCU ȘI RELAȚIILE DIPLOMATICE ÎNTRE ROMÂNIA ȘI BRAZILIA

Dumitru Huțanu

În decembrie 1927, Proiectul de lege privind înființarea Legației române de la Rio de Janeiro a fost supus dezbaterilor Corpurilor Legiuitoare ale României. Votat de Senat și Camera Deputaților, Proiectul dovedea, cum scria Nicolae Titulescu, „*sentimentele noastre de simpatie și a învedera legăturile noastre sufletești cu marea Republică a Braziliei*”¹.

În calitatea sa de ministru al Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu îi scria șefului Legației României de la Londra, la 27 decembrie 1927, să-i transmită ambasadorului Braziliei din Marea Britanie această hotărâre și că „*am ținut să fac prin dânsul această comunicare guvernului brazilian*”².

Guvernul brazilian „*a primit cu cea mai mare satisfacție știrea despre gestul plin de simpatie al guvernului și parlamentului român*”³, satisfacție regăsită și în cuvintele președintelui Braziliei, Luis Pêreira da Sousa, cu prilejul prezentării scrisorilor de acreditare,

¹ Constantin Bușe, *Din istoria relațiilor internaționale. Studii*, Editura Enciclopedică, București, 2009, p. 361.

² Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Colectivul de redacție: profesor universitar George Macovescu; redactor responsabil, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploșteanu, George Potra, Constantin I. Turcu, Editura Politică, București, 1967, p. 233.

³ Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 361.

la 10 mai 1928, de către Caius Brediceanu, în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în Brazilia ⁴.

Printre diplomații români, adepți și credincioși ideilor, principiilor și acțiunilor lui Nicolae Titulescu privind soarta Europei și a României, pacea întregii Lumi, în contextul complexității relațiilor politice și economice din primele decenii de după Primul Război Mondial, s-a numărat și fostul său student, apoi discipol și prieten devotat, Alexandru Duiliu Zamfirescu.

În 1932, apoi în 1933, cu prilejul dezbaterilor privind „Definirea agresorului”, Nicolae Titulescu l-a dorit alături, la Geneva, ca observator și consilier personal.

La sfârșitul anului 1933, l-a convocat din nou la Geneva. Aici, i-a propus misiunea de ambasador al României în Brazilia, argumentând: „*Avem motive puternice să inaugurăm relații diplomatice cu țările din America Latină. De ani de zile republicile sud - americane votează cu noi la Geneva. Marii lor juriști la Curtea de la Haga ne susțin oriunde pot. Apoi originea noastră comună ... latinitatea*” ⁵.

Ajuns la post, în primăvara lui 1934, Alexandru Duiliu Zamfirescu avea să-și dea „*curând seama că se cuveneau create misiuni distincte cel puțin în cele trei mari țări: Argentina, Brazilia, Chile*” ⁶.

Astfel, într-o primă telegramă cifrată, confidențială, adresată „*Excelenței Sale Domnului Nicolae Titulescu, Ministru al Afacerilor Străine*”, Alexandru Duiliu Zamfirescu îi comunica faptul că sosirea sa în Brazilia „*a coincis foarte avantajos cu deciziunea Ungariei de a*

⁴ *Ibidem.*(Caius Brediceanu a îndeplinit această misiune diplomatică între 1 februarie 1928 – 16 iunie 1929).

⁵ Alexandru Duiliu Zamfirescu, *L-am cunoscut pe Titulescu*, în *Pro și contra Titulescu*. Selecție, cuvânt înainte, note biografice, adnotări și explicații, indice de George G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 622.

⁶ *Ibidem*; vezi și cap. *Din cronică relațiilor româno - latino - americane. Contribuția lui Nicolae Titulescu*, în Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 359 și următoarele.

muta sediul în America de Sud de la Rio de Janeiro la Buenos Aires”, hotărâre „considerată în cercurile guvernamentale braziliene ca o profundă jignire din cauza rivalității dintre Brazilia și Argentina”. În continuare, extinzând aria observației, îl informa că „interesele Miciei Înțelegeri au fost până acum foarte slab reprezentate aici”, iar știrile despre România din presa braziliană „au fost relatări deplorabile din sursă germană și ungară”. Asigurându-l că „bineînțeles acționez”, îi solicită o permanentă ținere la curent cu acțiunile României și Miciei Înțelegeri, deoarece „Mica Înțelegere trebuie să se afirme aici, de unde pornesc directive pentru toată America de Sud și Centrală”⁷.

Mai mult, ține să-i confirme marelui diplomat român clarviziunea: „Îmi permit a adăuga că interesele României privite de aici, precum foarte just a văzut Excelența voastră (s. n.), vor fi salvagardate în America de Sud numai în momentul în care vom avealegațiuni pentru cele două puncte cardinale: Rio de Janeiro în orbita Statelor Unite și Buenos Ayres în orbita engleză, dar este necesar personal și mijloace de presă, căci trebuie de urgență restabilită situațiunea”⁸.

După aceste informații, de mare importanță, se referă și la misiunea sa, notând succint: „Am remis scrisorile de acreditare ieri Președintelui care, extrem de cordial, mi-a declarat pe față bucuria sa că România a numit, în sfârșit, un ministru”⁹.

Revine, cu telegrama din 14 mai 1934, în care prezintă pe larg momentul oficial al depunerii scrisorilor de acreditare.

Conform uzanțelor, introducătorul diplomatic l-a preluat de la Capacabana Palace „cu automobilul Președenției, precedat de o escortă de motocicliști, iar, în fața Palatului Guanabara, o companie

⁷ Apud Sanda Stolojan, *Depărțări și întoarceri – un diplomat de carieră: Alexandru Duiliu Zamfirescu*, în „Manuscriptum”, nr. 1 - 2, 1998, p. 26 – 27.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

de infanterie, cu drapel și muzică, a prezentat onorurile în sunetele imnului național brazilian” ¹⁰.

Întâmpinat pe peronul Palatului de prim aghiotantul Președintelui și însoțit de Rubens Ferreira de Mello, a fost introdus în sala de recepție. Aici, în fața demnitarilor prezenți și a „operatorilor cinematografici”, i-a remis Președintelui scrisorile de acreditare, „rostind cuvintele de rigoare”. Ministrul de Externe al Braziliei, Felix de Barros Cavalcante, l-a prezentat „celor de față”. Împreună, Getulio Vargas, Președintele, ministrul de Externe și Alexandru Duiliu Zamfirescu, s-au retras, pe o banchetă, pentru o scurtă convorbire protocolară.

Pășind spre locul stabilit, „primele cuvinte ale domnului Vargas au fost următoarele: sunt încântat că România a numit, în sfârșit un ministru plenipotențiar în Brazilia. Așezându-se, adaugă: sunt informat că ești unul dintre cei mai buni diplomați din țara dumitale și mă bucură sincer că ai venit. (s. n.)” ¹¹.

În timpul discuțiilor, președintele Braziliei s-a interesat de Maiestatea Sa Regele României, de guvern, de Nicolae Titulescu, de politica țării noastre, „despre sentimentele și vederile de viitor ale poporului român, tendințele sale social-politice, culturale. Răspund la toate aceste puncte” ¹². Ultima mențiune sugerează cu prisosință cultura, multipla informație și cunoaștere a realității românești, deținute de diplomatul Alexandru Duiliu Zamfirescu.

Interesat, Președintele a insistat asupra etnicității poporului român. Impresionat de expozeul succint al diplomatului român despre „originea noastră latină”, despre „păstrarea până astăzi a idiomei, datinilor, formei de spirit latin ale românilor”, președintele Braziliei concluziona: „decî suntem popoare înfrățite, e un lucru foarte însemnat pentru viitorul nostru” ¹³.

¹⁰ *Ibidem*, p. 27.

¹¹ *Ibidem*, p. 28.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 29.

Fiare pentru un diplomat, Alexandru Duiliu Zamfirescu își încheia telegrama cu „*Impresiunea generală*” asupra momentului trăit: „*Din punct de vedere al ceremonialului, o mare simplitate care nu era lipsită de măreție, prin pitorescul peisagiului, în afară, și prin sobrietatea ritualului și gravitatea portugheză a personagiilor, înăuntru.....*”

Cred de datoria mea a adăuga că președintele Republicii a trimis a 3-a zi, de 10 mai, primul său aghiotant să asiste la serbarea ce am dat la Legațiunea României și care cu acest prilej, a binevoit să-mi împărtășească din partea șefului Statului aprecierile cele mai măgulitoare”¹⁴.

Printre numeroasele mărturii despre respectul, prețuirea și admirația de care se bucurau Nicolae Titulescu și politica externă a României în țările latino-americe se află, desigur, și relatările diplomatului Alexandru Duiliu Zamfirescu.

Astfel, la o întrevedere avută cu ministrul de Externe al Republicii Uruguay la Rio de Janeiro, „*acesta i-a declarat că << România se bucură de o simpatie deosebită în Uruguay, unde toată lumea știe că reprezintă sentinela cea mai înaintată a latinității în Orient >>*”¹⁵.

Și ministrul de Externe al Braziliei, „*într-o discuție cu dl Alex. Duiliu Zamfirescu își manifesta admirația față de Titulescu, între altele pentru că << singura enunțare a numelui său – spunea Marcedo Soares – echivalează cu un întreg program >>*”¹⁶.

În același sens, unul dintre cele mai expresive și convingătoare momente a fost candidatura ministrului de Externe al Braziliei la Premiul Nobel pentru Pace.

„*Nicolae Titulescu, în dubla calitate de profesor la Facultatea de Drept a Universității din București și de ministru al Afacerilor Externe al României a susținut pe lângă Comitetul Nobel al*

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 377 – 378.

¹⁶ *Ibidem*, p. 378.

Parlamentului norvegian candidatura la Premiul Nobel pentru Pace a ministrului brazilian de Externe, Afronio Mello-Franco ¹⁷, << Dând astfel votul meu unuia dintre reprezentanții cei mai străluciți ai Americii Latine - sublinia Titulescu - rămân consecvent liniei de conduită pe care mi-am trasat-o din prima zi a înființării Ligii Națiunilor...>>” ¹⁸.

Legat de acest fapt, redăm primul paragraf al telegramei lui Alexandru Duiliu Zamfirescu adresată lui Nicolae Titulescu. Orice comentariu este de prisos și ar dilua, ca înțeles și formă de exprimare, claritatea și expresivitatea celor relatate de plenipotențiarul român:

„LEGATION ROYALE DE ROUMANIE

AU BRÉSIL

(Rio de Janeiro), 18 februarie 1935

Domnule MINISTRU,

Mă folosesc de plecarea rapidului aerian „Santos Dumont” spre a aduce la cunoștința Excelenței voastre cele de mai jos, atât ca urmare la precedentă mea, cât și drept răspuns la telegrama d-lui Filotti, informând despre azeziunea României la candidatura Mello Franco:

1) Încep cu Mello Franco:

De îndată ce am primit telegrama, am avizat telefonic pe dl. Mello Franco care mult s-a bucurat și mi-a dat o întâlnire pentru azi dimineață. Ce-i drept, luasem deja parte săptămâna trecută la banchetul ce i se oferise pentru sărbătorirea punerii candidaturii (s. a.) – căci aici se sărbătorește tot și chiar anticipat – cu care prilej și în spiritul divinator al Excelenței voastre, dădusem semne mute de asentiment la cuvintele înflăcărare ale oratorilor, iar sărbătoritului, care îmi mulțumea în termeni ditirambici pentru un lucru vag,

¹⁷ **Afronio de Mello Franco** (1870 - 1943). Jurist, om politic, diplomat brazilian. Delegat la Societatea Națiunilor Unite (1923 - 1924). Membru al Curții de Arbitraj de la Haga. Ministru al Afacerilor Externe (1930 - 1933). Premiul Nobel pentru Pace (1935).

¹⁸ Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 378.

(prezența mea sau adeziunea României ?) îi răspunsesem tot ditirambic și tot vag, astfel încât știrea ce i-am adus la cunoștință părea ca o urmare logică a prezenței mele la banchet.

Dl. Mello Franco, în lunga convorbire de azi-dimineață, m-a rugat să transmit Excelenței voastre expresiunea profunde sale recunoștințe pentru gestul ce nu va uita niciodată și care caracterizează amicitia, ce i-ați dovedit într-un șir de ani, și cavalerismul României latine care, prin mijlocirea Excelenței voastre, a știut, și cu acest prilej, să facă, față de sora ei trans-oceanică, gestul de solidaritate merit a dovedi terților strânsa uniune de vederi care călăuzește politica de pace a celor două țări. (s. a.)

Candidatul la Premiul Nobel pentru 1935, pe lângă aceste mulțumiri oficiale, m-a însărcinat de asemeni să vă asigur că, oricând și oricum, va sta la dispoziție personal pentru tot ce ați dori să-i cereți, fie referitor la politica braziliană, fie la cea sud - americană și nu a putut să-mi ascundă bucuria sa la această distincție, conferită lui prin gestul României, o datorează unei personalități de seamă, Excelenței voastre, pentru care nu păstrează numai sentimente de admirație îndreptate către bărbatul de stat, ci un adevărat cult pentru calitățile sufletești, pentru rarele însușiri de realizator care întregesc personalitatea. (s. n.)

Relata refero (s.a.) și deci vă rog a nu-mi lua în nume de rău cele de mai sus.*

Mărturisesc, de altminteri, că sinceritatea bucuriei și declarațiunilor d-lui Mello Franco mi-a pricinuit o reală plăcere.

Interlocutorul meu amintind despre anii de colaborare cu Excelența voastră la Geneva și despre unele confidențe ce-i făcuserăți pe vremuri, cu privire la necesitatea de a strânge mai trainic relațiile între România și Brazilia, am profitat de ocazie spre a-i arăta mâhnirea Excelenței voastre, atât de îndreptățită și de împărtășită de

* **relata refero** (lat.) = reproduc ce mi s-a relatat.

*ceilalți membri ai Societății Națiunilor, față de retragerea unui factor atât de însemnat al păcii ca Brazilia”*¹⁹.

Finul și subtilul diplomat, dovedind o artă a disimulării atât de necesară misiunii sale și folosită la momentul oportun, ținea să sublinieze: „*Bineînțeles că nu am spus-o decât în treacăt, ca să nu am aerul de a cere moneda înapoi a piesei de aur ce-i adusesem [adeziunea la Premiul Nobel –n. n.] dar totuși am plasat un jalon bine înfipt, ca să nu ne crează mai naivi decât se cuvine chiar unei fete mari*”²⁰.

Cum era de datoria sa și o discuție despre „*interesele României în Brazilia și pe multe posibilități de apropiere, Alexandru Duiliu Zamfirescu i-a obținut concursul în asemenea chestiuni.*

În finalul întrevederii, Mello Franco l-a rugat să-l informeze pe Nicolae Titulescu „*că, prin curierul aerian de mercuri, vă trimitem, prin mijlocirea noastră, o scrisoare personală ce am însărcinat pe Duca*²¹ *să primească din mâinile sale miercuri dimineața (M.[ello] F.[ranco] cunoscuse bine pe regretatul Ion Duca*²² *și a exprimat dorința să cunoască și pe fiu); de asemeni, sus - numitul mi-a făcut cunoscut, cu rugămintea de a vă transmite, intențiunea sa de a face, în semn de recunoștință, o călătorie la București de îndată ce va primi premiul, spre a vă mulțumi la fața locului*”²³.

Cum „*amicul Mello - Franco, în momentul de față se află în dizgrație*”, Alexandru Duiliu Zamfirescu a ținut să-l asigure pe Nicolae Titulescu că: „*Această ceartă nu scade întru nimic valoarea pentru Brazilia a adeziunii României la candidatura Mello Franco, pe care toată lumea o ia aici drept un omagiu adus țării și tot astfel am prezentat-o și eu (s. n.). E deasemeni zadarnic să adaug că M.[ello]*

¹⁹ Sanda Stolojan, *op. cit.*, p. 30.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Gheorghe Duca, fiul lui Ion Gh. Duca, secretar al Legației române de la Rio de Janeiro.

²² **I. Gh. Duca**

²³ Sanda Stolojan, *op. cit.*, p. 30.

F.[ranco] se bucură de o enormă popularitate și are, lucru însemnat, opoziția de partea sa”²⁴.

După discutarea unor chestiuni de interes economic și politic pentru ambele țări cu „titularul Afacerilor Străine” al Braziliei, îl informa pe Nicolae Titulescu că „am profitat de ocazie spre a-i strecura ... câteva cuvinte despre Excelența voastră și despre Societatea Națiunilor. L-am lăsat să înțeleagă, în legătură cu dezbaterile în Parlamentul Brazilian referitoare la oportunitatea sau nu a reînțoarcerii în sânul S.[ocietății] N.[ațiunilor] că Domnia sa are în Excelența voastră un puternic sprijinitor al intereselor Braziliei pentru ziua în care țara sa ar înțelege să schimbe de macaz, iar dânsul măgulit și orgolios, mi-a răspuns (mi-a mai spus-o de vreo zece ori până acum) că a avut prilejul să vă cunoască personal și că îmi mulțumește pentru dovada aceasta de amicitie”²⁵.

Experimentatul și abilul diplomat Alexandru Duiliu Zamfirescu, pentru a nu-și angaja ministrul său de externe, își ia responsabilitatea acțiunii sale, mergând doar la sugestie, enunțând ideea plantând-o în solul diplomatic cu încrederea rodirii.

„Așadar – scrie - am pus și aici un jalon foarte discret, accentuând că nu aveam nici un mandat spre a-i vorbi despre asta și afirmând că numai faptul că sunt elevul dumneavoastră de la Facultatea de Drept din junețe și deci cunosc simpatia dvs. naturală pentru Brazilia și, deasemeni, apreciind însemnătatea ce dați Americii Latine, am luat asupra-mi a-i face această confidență.

În realitate, vă mărturisesc, domnule ministru, că, după zece luni de ședere în Brazilia, în care timp am tot umblat cu mănuși albe autour du pot (s. a.), am crezut că momentul a venit de a scoate un deget foarte curățel la iveală.

I-am adus de asemeni la cunoștință adeziunea României la candidatura Mello Franco, subliniind că nu mă îndoiesc că guvernul d-lui Getulio Vargas va aprecia cum se cuvine acest omagiu adus de

²⁴ *Ibidem*, p. 31.

²⁵ *Ibidem*.

România mării surori latino și D[omnia] sa mi-a mulțumit de asemeni simandicos”²⁶.

Conștient de importanța misiunii pe care și-a asumat-o și pe care nu și-ar putea-o împlini fără sprijinul ministrului său, ținea să-i scrie: „*La rândul meu, îmi permit a mulțumi Excelenței voastre pentru neprețuitul concurs pe care ați binevoit a da pe această cale modestei opere ce încerc a aduce la bun sfârșit aici”²⁷.*

În cei doi ani de activitate în Brazilia (1 februarie 1934 – 1 octombrie 1935), Alexandru Duiliu Zamfirescu a reușit să-și creeze un nume și o imagine de distins diplomat al continentului european în lumea sud-americană, agreat, acceptat și prețuit în cercurile politice, economice și culturale, probând o adevărată artă în atât de necesara interdependență dintre relațiile oficiale și acelea personale în obținerea aceluiși scop – servirea intereselor României.

Într-o scrisoare adresată subsemnatului în aprilie 2001 de Lascăr Al.Zamfirescu, fiul diplomatului, alături de un medalion făcut părintelui său în această calitate, a ținut să adauge, așa cum le sesizase la Alexandru Duiliu Zamfirescu, „*calitățile ce trebuie să le aibă un adevărat DIPLOMAT (s.a.) care este o elită a societății, pentru a putea reprezenta în mod elogios țara:*

- *să fie bine crescut [educat – n. n.] și cultivat [studii, cultură umanistă, politică, istorică, cunoașterea limbilor de circulație internațională - n.n.];*

- *să se prezinte bine (aspect, ținută, politețe);*

- *să fie agreabil, plăcut în societate;*

- *să fie, ca urmare a celor de mai sus, primit și agreat de personalitățile marcante ale societății Țării în care este acreditat;*

- *la acestea se adaugă ... un spirit clar văzător, prudent dar curajos în luarea de decizii în numele șefului statului pe care îl reprezintă”²⁸.*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ Scrisoare aflată în arhiva personală.

Cu siguranță, aceste calități dovedite în Brazilia, cărora li se adaugă aprecierea și încrederea în profesionalism, în capacitatea de a percepe realitatea politică și jocul de interese, de a se adapta situațiilor pentru a servi cu adevărat interesele țării, au fost argumentele chemării la Lisabona, ca ministru plenipotențiar al României în Portugalia.

Faptul avea să și-l amintească diplomatul trei decenii mai târziu: „*De aceea m-a surprins întrucâtva telegrama prin care îmi vestea [Nicolae Titulescu – n. n.] transferul meu la Lisabona. Chemându-l la telefon, mi-a răspuns laconic: << nu mai întreba. Am nevoie de un reprezentant în Peninsula Iberică. Caută-mă de cum sosești în Europa >>.*

În primele zile ale lunii februarie (1935 – n. n.) l-am găsit la St. Moritz, în Elveția.

Referindu-se la obiectul convocării mele, schiță în câteva cuvinte: << Evenimentele din Spania se precipită ... războiul civil ... fascismul și acolo în plină ofensivă...>>.

Venit de pe alte meleaguri, prevestirile lui mi se păreau prea sumbre, dar în această materie viitorul avea să-i dea o tragică confirmare”²⁹.

Despre desfășurarea momentului despărțirii de Brazilia avea să-i scrie lui Nicolae Titulescu, de la Lisabona, la 8 noiembrie 1935:

„*Domnule MINISTRU,*

Deși am șovăit a trimite până acum Excelenței voastre discursul rostit de ambasadorul Gilberto Amado – personalitate oficială și unul dintre cei mai străluciți exponenți ai culturii moderne - braziliene – cu prilejul banchetului ce mi-a fost oferit la plecare, deoarece aprecierile d-lui Amado sunt inspirate de simțul de ospitalitate tradițional în Brazilia, totuși după matură reflexiune și crezând că este de datoria mea a-i înfățișa felul în care a fost încununată misiunea încredințată în America de Sud, m-am hotărât a înainta alăturat traducerea sa, împreună cu textul răspunsului meu.

²⁹ Al. D. Zamfirescu, *op. cit.*, p. 622.

La masa în chestiune au asistat peste o sută de persoane din lumea oficială, culturală și diplomatică, mai toți reprezentanții diplomatici ai Americii Latine, printre care ambasadorii Argentinei, Chilei, Peru Uruguay, Mexico și de asemeni, bine înțeles, ambasadorul Franței, miniștrii Cehoslovaciei și Poloniei; Comitetul de apropiere româno-braziliană era prezidat de d-nii Mello Franco, Felix Pacheco, Raul Fernandez, Herbert Moses, Armando Vidal, Remus Schmettau, Gilberto Amado, Chermont etc.

Discursul d-lui Amado fusese analizat, pare-se, cu de-amănuntul, în preziură, de instanțele competente și Ministerul Afacerilor Străine hotărâse plasamentul individual a celor o sută și zece participanți.

Comunic cele de mai sus în credința că ele ar putea interesa pe Excelența voastră din punct de vedere al progreselor politicii române în Brazilia, deoarece întreaga această vibrantă manifestație de simpatie a fost îndreptată către România, iar plecarea subsemnatului a oferit numai prilejul necesar opiniei publice spre a se exterioriza. (s. n.)

Primiți vă rog, domnule ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni

Excelenței Sale

Domnului Nicolae Titulescu

Ministrul Afacerilor Străine

București

Al.D.Zamfirescu”³⁰.

Numărul mare de personalități prezente la plecarea din Brazilia, în rândul cărora se aflau diplomații, oamenii de seamă și prietenii pe care-i cucerise în doar doi ani de ședere, confirmă intuiția pe care a avut-o la începutul misiunii sale despre importanța locului unde se afla și marea responsabilitate pe care și-o asumase ca diplomat.

³⁰ Sanda Stolojan, *op. cit.*, p. 35.

Peste decenii avea să scrie: „*Poeți, dregători, diplomați, tot ce se leagă cu viața intelectuală, politică, internațională a unei mari cetăți – și Rio este, prin excelență – orașul în care breslele spirituale se caută și se atrag, indiferent de crez și de culoare politică, atât este de mare setea de informații și de schimburi de vederi generale, cu toții, ei se regăseau – azi unii, mâine alții*”³¹ la reuniunile oficiale ori particulare pe care Alexandru Duiliu Zamfirescu le-a frecventat cu stăruință, le-a fructificat în interesul țării sale.

Reușita misiunii sale diplomatice în Brazilia, rod al tuturor calităților sale umane, de la aspectul fizic, ținută, finețe și distincție comportamentală, cultură, până la intuiția și analiza corectă a realităților politice mondiale, zonale și braziliene, la abilitatea stabilirii și întreținerii relațiilor personale, a constituit motivul esențial al numirii sale, ca ministru plenipotențiar, în punctele fierbinți ale Europei anilor 1935 – 1940: Lisabona – Portugalia (1 octombrie 1935 – 15 noiembrie 1936); Varșovia – Polonia (15 noiembrie 1936 – 1 aprilie 1938); Roma – Italia (1 aprilie 1938 – 25 septembrie 1939) și Copenhaga – Danemarca (1 noiembrie 1939 – 15 octombrie 1940)³².

Retras din diplomație, de la Copenhaga, pe motiv de simpatii carliste, scos apoi din Ministerul de Externe cu puțin înainte de Actul de la 23 august 1944, Alexandru Duiliu Zamfirescu a mai făcut o încercare de revenire în activitate, îndreptățit de vârstă, de dreptul firesc al reabilitării, de dorința de a-și continua misia.

La 11 septembrie 1944, se adresa ministrului Afacerilor Străine, Grigore Niculescu - Buzești: „*Domnule MINISTRU, SUBSEMNATUL Alexandru Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotențiar cl.I-a, fiind fost: considerat ieșit din cadrele Ministerului Afacerilor Străine (s. a.), printr-un decret dictatorial, pe cât de absurd ca formă, pe atât de samavolnic ca fond de regimul*

³¹ Al. Duiliu Zamfirescu, *Pe căi de Miazăzi*, Editura Luteția, Craiova, 1947, p. 35.

³² Dinu C. Giurescu (coord.) *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 889 – 896.

*trecut, astăzi, când am intrat în legalitate și pe baza Constituției în vigoare – am onoare a vă aduce la cunoștință că, la rândul meu, consider nulă și neavenită măsura arbitrară la care am fost supus și totodată ridicând un vehement protest împotriva procedurii de pură răzbunare personală a fostului Mareșal Antonescu – vă rog să binevoiți a dispune cele de cuviință pentru reintegrarea mea în cadrul Ministerului Afacerilor Străine cu rangul și vechimea ce mi se cuvin și cu recunoașterea tuturor drepturilor mele, pe data suspendării lor”*³³.

Nici celelalte argumente (condițiile de pensionare: 52 ani și vechimea de 26 ani; absența abaterilor profesionale și a unei judecăți sau condamnări pentru vreo faptă), nici faptul că trecuseră „*trei șferturi de veac de activitate, consacrată de părintele meu Duiliu Zamfirescu și de către subsemnatul, exclusiv Serviciului Diplomatic și propășirii țării*”³⁴ n-au avut rezultatul dorit.

Evenimentele politice ale anilor 1944 – 1946, ministeriatul Anei Pauker la Externe (17 noiembrie 1947 – 10 iulie 1952), care „*a dat lovitura de grație diplomației românești dinaintea regimului comunist*” prin selecționarea diplomaților „*după originea sănătoasă și apartenența la partidul comunist*”³⁵ au pus capăt oricăror speranțe de revenire în activitate a diplomatului Alexandru Duiliu Zamfirescu.

Și, totuși, Țara a mai avut o dată nevoie de serviciile sale. Ecoul brazilian al activității sale s-a simțit, din nevoie, în cabinetele Ministerului de Externe.

La 5 martie 1942, relațiile diplomatice cu Brazilia fuseseră întrerupte³⁶. După 1944, reticiența autorităților române față de Brazilia, unde emigrase o parte din membrii familiei regale și ai Mișcării Legionare, atitudinea rigidă a politicii externe braziliene în relațiile cu țările „*lagărului comunist*” au dus la ineficiența tatonărilor

³³ Sandu Stolojan, *op. cit.*, p. 55.

³⁴ *Ibidem*, p. 56 .

³⁵ *Ibidem*, p. 24.

³⁶ *Istoria României în date...*, p. 887.

românești de restabilire a relațiilor cu Brazilia, făcute între anii 1948 – 1961.

La o asemenea încercare a participat și Alexandru Duiliu Zamfirescu: „Anul 1957 a însemnat o nouă tentativă a părții române de refacere a relațiilor diplomatice cu Brazilia. Acesta a fost principalul scop al vizitei întreprinse între 4 – 20 noiembrie 1957 de ministrul acreditat la Buenos Aires, dr. Victor Dimitriu, la Rio de Janeiro. El a fost însoțit de Mihail Ciobanu, specialist în probleme de comerț exterior și de Alexandru Duiliu Zamfirescu, fostul reprezentant al României în Brazilia în perioada interbelică, rechemat în rândul diplomaților români după o lungă perioadă de marginalizare, experiența și legăturile sale profesionale cu importanți oameni politici brazilieni putând fi extrem de utile (s. n.) în tentativa de restabilire a legăturilor tradiționale româno-braziliene ”³⁷.

Vizita nu s-a soldat cu rezultate concrete, dar „s-au păstrat însă intacte posibilitățile de dialog pentru perioada care a urmat”³⁸. Coroborată această situație cu rezonanța numelui Alexandru Duiliu Zamfirescu în societatea braziliană, cu motivul prezenței sale în delegație, se subînțelege ușor și contribuția sa.

Mai mult, deși minimalizată, aceasta este surprinsă și de Victor Dimitriu în raportul făcut la întoarcerea în țară: „<< tov Zamfirescu, spre deosebire de Argentina, a fost mult mai activ, a avut o comportare serioasă, a susținut, în mod patriotic cu vehemență, realizările regimului nostru și a lucrat în colectiv, cu toate acestea, bilanțul practic al acestor relații ale sale destul de vechi a fost redus...>>”³⁹.

Pe tot parcursul vizitei a fost supravegheat pas cu pas, de vreme ce Victor Dimitriu menționa că „<< iar pentru aparatul

³⁷ Doru Bratu, *Restabilirea relațiilor diplomatice româno - braziliene după cel de Al Doilea Război Mondial*, în „Muzeul Vrancei. Omagiu istoricului Ioan Scurtu”, coordonator: Horia Dumitrescu, Editura D. M. Press, Focșani, 2000, p. 687.

³⁸ *Ibidem*, p. 689.

³⁹ *Ibidem*.

M.A.E., respectiv pentru antenele nord - americane el a constituit obiectivul unei analize foarte atente (s. n.) >>”⁴⁰.

Cum în arhiva familiei s-au păstrat puține mărturii ale activității diplomatice a părintelui său, Lascăr Zamfirescu a anexat scrisorii trimise subsemnatului doar câteva fotocopii, dintre care patru scrisori inedite răspund temei lucrării de față, cu explicația: „4 scrisori de la Cyro de Freitas Valle, președintele Secției Politice a O. N. U. brazilian, fost ministru al Braziliei la București, unde o cunoscuse pe Frosi Gărdescu, cumnata mamei (născută Bărbătescu) și, în același timp, cel mai bun prieten al tatălui meu.

Decedat, are acum un fiu în Rio de Janeiro, prieten mare al României și din scrisori se văd intențiile de a colabora cu A.[lexandru] D.[uiliu] Z.[amfirescu] pentru relațiile economice cu România”.

Scrisorile au fost expediate din Europa, în limba franceză și pe hârtie cu antetul „C. DE FREITAS-VALLE 115 FIFTH AVENUE. NEW YORK. 28 N.Y.”⁴¹.

Depășind cu mult interesul personal, prin aluziile, referirile și informațiile legate de politica externă a României anilor 1956 – 1958, dincolo de ineditul lor, scrisorile capătă statutul de document în care cercetătorul poate găsi informația, argumentul, imaginea, relația, omul și fapta, amănuntul dintr-o secvență a timpului istoric de după marea conflagrație mondială, care a zdruncinat omenirea, a spulberat o ordine de dictat, a inaugurat alta, bipolară, antagonică, frământată, dramatică prin noul raport democrație-dictatură instaurat pe marile continente ale mapamondului.

*

* *

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ Traducerea: prof. Cristian Boos, Liceul „Unirea” Focșani.

9 iun[ie] 1956

„Dragul meu Aleco,

Primesc cu bucurie scrisoarea ta din 23 mai. I-am trimis și dragei Lucia⁴² urări în fiecare an.

Clasna, ne césse (s.a.) spune Isaia și am reușit să am vești bune de la voi. Din Brazilia, în luna martie, am scris lui Frocsh⁴³ al nostru.

Scrisoarea ta mi-a adus o enormă bucurie (enormă este cuvântul exact) și pentru veștile bune din noua Românie și din cauza dorului tău de Brazilia am rugat deja pe un librar să-ți trimită un dicționar francez - portughez.

Dar sunt mâhnit să-ți spun că patru dintre cumnații mei au murit: Adalgisa, Cesar Proença, Rénatô Logo și Saovedra. Eu te-am luat la Carmen Saovedra în ziua sosirii tale la Rio de Janeiro, pentru o serată dansantă. Buarque de Macedo a murit și el. Silda și Carlos mai rezistă din fericire.

Am fost mulțumit să văd România la Națiunile Unite și l-am invitat imediat pe profesorul Athanase Joja la un dejun la mine. Când îl voi revedea îi voi vorbi de tine.

Scrie-mi când vei putea. Voi merge probabil, la Geneva luna viitoare, pentru Consiliul economic și social. De la Conferința de la Paris, acum zece ani, n-am fost decât în America, Ottawa, Buenos Aires, Taiti și apoi doi ani cu Fernandes, Secretarul General al Ministerului.

Salutări și copiilor tăi. Deasemeni Luciei. Un abraço de la vechiul tău prieten.

ss indescifrabil

*

*

*

⁴² Soția diplomatului Alexandru D. Zamfirescu, născută Gărdescu.

⁴³ Frosi Gărdescu, cumnata diplomatului.

Crăciun, 1956

Dragul meu Aleco

Îți sunt dator de mai multe luni cu un răspuns (scrisoarea ta este din 27 septembrie) dar gândește-te la tot ce a trebuit făcut aici datorită groaznicilor evenimente care se precipitau.

Am primit fotografiile și îți sunt recunoscător. Am scris la Minister când au apărut declarațiile din Th. Times ⁴⁴.

Cred că ar trebui să așteptăm un pic. Tu știi cât de mult iubesc eu România, cât am fost de fericit la voi și cât sunt de onorat, în cel mai înalt grad, să ajut la reluarea relațiilor noastre (diplomatice – n.n.). Dar cred că n-a sosit încă momentul pentru a ne ocupa de asta cu folos.

Eu mă gândesc totdeauna la acest lucru și voi reveni asupra subiectului mai târziu ⁴⁵.

Îl văd mereu pe profesorul Joja și am avut plăcerea să-l cunosc pe Ministrul tău al Afacerilor Externe ⁴⁶.

Salut-o pe Lucia din partea mea și, dacă-l vezi, pe prietenul nostru Froésh.

*Al tău vechi prieten
ss indescifrabil*

*

*

*

7 decembrie 1957

Dragul meu Aleco, scrisoarea ta din 9 ⁴⁷ mi-a făcut o mare plăcere. Tu te-ai întâlnit cu Rio „de ta saudote” ⁴⁸. Și eu sper că ceea ce a rămas din familia mea ar fi avut aceeași plăcere să te revadă ⁴⁹.

⁴⁴ Se referă probabil la evenimentele din Ungaria.

⁴⁵ Se subînțelege aceeași dorință și la Alexandru Duiliu Zamfirescu de la Geneva, din lumea diplomatică reunită la Națiunile Unite, prietenul său vedea și înțelegea mai bine chestiunea.

⁴⁶ Grigore Preoteasa, ministrul de Externe al României între 4 octombrie 1955 (în guvernul Gheorghe Gheorghiu - Dej), păstrându-și funcția până la 16 iulie 1957 în guvernul Chivu Stoica (20 martie 1957 – 20 martie 1961) .

⁴⁷ probabil 9 noiembrie.

Aici ⁵⁰, *Adunarea Generală* [a Națiunilor Unite – n. n.] *intră în ultimele săptămâni* [de lucru – n. n.].

Și munca devine foarte grea, mai ales pentru cei permanenți ⁵¹, *care trebuie să se ocupe de plecarea delegațiilor* ⁵² *și, în plus, să le asigure cheltuielile.*

Spune-mi care sunt planurile tale !

Sunt mulțumit că l-ai văzut pe fiul meu. Poate că vei veni pe aici cu ocazia viitoarei Adunări.

Guvernul tău ar trebui să înțeleagă importanța faptului de a se servi de bătrâni ca noi.

Froesh nu primește întotdeauna scrisorile mele. Ea ce mai face? Numai bine scumpei tale Lucre [Lucia – n. n.] și copiilor tăi.

Un an nou fericit!

Cu dragoste

ss indescifrabil

*

*

*

8 aprilie 1958

Dragul meu Aleco

Îmi cer iertare pentru întârzierea cu care răspund la scrisoarea ta. După trei luni de la Adunarea Generală am plecat în Brazilia pentru a fi lângă tatăl meu în ultimile săptămâni [de viață – n. n.].

El s-a sfârșit la 14 februarie. O lună am fost la Rio de Janeiro și mi s-a spus de treaba ta bine făcută în Brazilia (s. n.) ⁵³.

⁴⁸ de ta saudote (portugheză).

⁴⁹ Cu ocazia vizitei delegației române din noiembrie 1957.

⁵⁰ Geneva.

⁵¹ Membrii permanenți la Adunarea Generală a O. N. U.

⁵² Delegațiile țărilor participante la sesiunea Adunării Generale.

⁵³ Obiectivi și corecți, brazilienii au evaluat așa cum se cuvine contribuția lui Alexandru Duiliu Zamfirescu în cadrul delegației române din noiembrie 1957 la Rio de Janeiro.

Nu pot risca să dau sfaturi guvernului din scumpa mea Românie. Dar eu mă întreb de ce sunt lăsați în afara marelor delegații oameni ca tine (s. n.)⁵⁴.

Regatul Unit îl trimite pe Balfour și Statele Unite pe Arwour, amândoi de multă vreme la pensie, dar numai pentru că ei pot să explice punctele de vedere (s. n.).

Cele mai bune din partea mea Luciei și copiilor. Și un „abraço” de la vechiul tău prieten.

ss indescifrabil”

Brazilia i-a rămas până la sfârșitul zilelor sale în gând și suflet. „Ospitalitatea prietenilor brazilieni, programul de lucru în funcție de climat agreabil, călăria (carii au fost pasiunea lui) în pădurea tropicală – într-un cuvânt viața la tropice, conveneau temperamentului său meridional. Se gândea chiar să-și cumpere o proprietate undeva lângă Rio...”⁵⁵, mărturisese în scris fca sa peste decenii.

Publicându-și volumul Pe căi de miazăzi, „schite ... alcătuite din trăite, auzite sau născocite, în cadrul nepieritor al orizonturilor latine”, mărturisese, în prefață: „Paginile următoare întruchipează un prinos de recunoștință adus ospitalității de care m-am bucurat în Brazilia, în Portugalia, în Italia – țări a căror vrajă a răsfânt în sufletu-mi o lungă dâră de lumină”.

În același timp, „Ele vor să fie mai ales un omagiu adresat concetățenilor mei, îndeosebi cărturarilor care alcătuiesc podoaba spiritualității neamului și dintre care nu toți au avut prilejul să cunoască meleagurile depărtate pe unde soarta mi-a hărăzit să colind”⁵⁶.

⁵⁴ Cu experiența, cultura politică și diplomatică posedate de Alexandru Duiliu Zamfirescu, prietenul său îl vedea oricând membru al delegației României la dezbaterile Adunării Generale a O. N. U.

⁵⁵ Sanda Stolojan, *op. cit.*, p. 22.

⁵⁶ Al. Duiliu Zamfirescu, *Pe căi de miazăzi...*, p. 7 – 8.

Legat sufletește și spiritual de unul dintre cei mai buni și apropiați prieteni ai tatălui său, scriitorul și diplomatul Duiliu Zamfirescu, ca o îndatorire adânc simțită, publică și scrisoarea pe care i-a adresat-o lui Nicolae Petrașcu, din Rio de Janeiro, în iulie 1935.

Destăinuindu-și sentimentele încercate la dese plecări în străinătate, îi scria: „...în gândul meu, toate trenurile venind din Apus nu au avut decât o destinație, Focșanii, terminus sentimental al existenței mele, pe dealurile încununate cu vii, în acel minunat colț al Milcoviei unde odihnesc cei ce-mi sunt scumpi...”⁵⁷.

Aceleași trăiri le-a avut și la plecarea în Brazilia. „De aceea – scria Alexandru Duiliu Zamfirescu – am crezut potrivit a-ți reda, drept cadru psihologic al începutului călătoriei mele în America de Sud această nostalgie a pământului românesc care mă cuprinsese și în acea dimineață mohorâtă de Aprilie, când trenul mă îndrepta cu fiecare clipă către coasta Atlanticului, de unde, în două săptămâni de navigație, un batisment avea să mă treacă la antipozii, pe țărmul Americii de Sud, către noul capitol de viață și noul meu destin”⁵⁸.

A fost capitolul în care, deopotrivă, Nicolae Titulescu, România și Brazilia au însemnat suportul și esența eforturilor sale de a-și împlini cu rodnicie, ca diplomat, datoria sa către Țară..

⁵⁷ *Ibidem*, p. 15.

⁵⁸ *Ibidem*.